

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

ΠΕΡΙ ΝΟΣΩΝ ΚΑΙ ΙΑΤΡΩΝ

§ 1. Μέλλοντες ποιείσθαι λόγον ἐνταῦθα περὶ νόσων καὶ ἰατρῶν καὶ καταλέγειν τὰ τε εἶδη καὶ ὀνόματα τῶν πρώτων καὶ τὰ ἔργα τῶν δευτέρων μετὰ τῶν κυριωτέρων τεχνικῶν ὄρων αὐτῶν, σπεύδομεν προτάξαι τὴν παρατήρησιν ὅτι οὐδαμῶς προτιθέμεθα τὴν ἐκθεσιν αὐτῶν ὑπὸ ἐπιστημονικὴν ἔποψιν· διότι πρὸς τοῦτο ἀπηγεῖτο εἰδικῶς ἐπιστημονικὴ καὶ ἰατρικὴ παιδεία, ἔπειτα δὲ μετὰ τοῦ ἐφοδίου τῶν ἐπιστημονικῶν τούτων γνώσεων βαθεῖα καὶ ἀκριβὴς σπουδὴ πάντων τῶν περὶ ἰατρικῆς γραφέντων ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις κριτικῶν ἐρευνῶν πρὸς ἐξακρίβωσιν καὶ ἐξιστόρησιν τῶν γνώσεων ἐκείνων καὶ πρὸς δυνατὴν παραβολὴν αὐτῶν πρὸς τὴν παρούσαν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης. Ἄλλ' οὐδ' ἀπολύτως ἀναγκαῖα ὑπάρχει ἐνταῦθα ἢ τοιαύτη ἐξέτασις καὶ ἡμεῖς ἀφιστάμεθα τοιαύτης προθέσεως· μὴ παραβλάπτοντες δὲ παντάπασιν τὴν γενικὴν σημασίαν ταύτης τῆς φάσεως τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ βίου, ἀναφέρομεν τσαῦτα μόνον, ὅσα καὶ τοῖς βεβήλοις τῆς ἐπιστήμης ὑπάρχουσι προσιτὰ καὶ τοῖς ἀναγνώσταις ἀναγκαῖα πρὸς ἐπίγνωσιν τῶν τεχνικῶν ὄρων καὶ τῆς ἰατρικῆς συνηθείας. Ἐπομένως μετὰ τὰ ἱλαρὰ φαινόμενα τοῦ παιδρῶ ἀρχαίου βίου καὶ ἰδίως τοῦ νεανικοῦ καὶ μάλιστα μετὰ τὰ πρὸ μικροῦ ἐξετασθέντα γυμναστικά, ἅπερ συγχρόνως κατὰ μέγα μέρος ὑπῆρξαν καὶ διαιτητικά καὶ ὑγείας συν-

τηρητικά και παραγωγά, ουχι ανεπιμόστως δύνανται καταλεχθῆναι ένταυθα και αι κατηφέστεραι φάσεις τῆς αλλοιωσεως και εκλείψεως τῆς υγειας μετά τῶν απαραίτητων ἠπητῶν αὐτῆς και μετά τῆς θλιβεραῦς πομπῆς τῶν νοσημάτων.

§ 2. Ὅσην πρόνοιαν και ἄν ἐλάμβανεν ὁ Ἕλληγν ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας περὶ διατηρήσεως, ἐπαυξήσεως και ἀσκήσεως τῶν σωματικῶν δυνάμεων αὐτοῦ, ἐν τούτοις ἀπέβαινεν αὐτῷ ἀδύνατον και τὸ ἀποφεύγειν διὰ παντὸς τὰ νοσήματα, και διὰ τοῦτο ἀπὸ πρωιμώτατων ἤδη χρόνων ἀπαντῶσι παρ' αὐτοῖς ἰατροὶ ὡς ἀπαραίτητος ἀνάγκη τῆς κοινωνίας. Ἦδη ὁ Προμηθεὺς καυχᾶται παρ' Αἰσχύλῳ (Προμ. 479) ἐπὶ τῇ εἰσηγήσει διαφορῶν θεραπειῶν· «τὸ μὲν μέγιστον εἴ τις εἰς νόσον πέσοι, οὐκ ἦν ἀλέξημ' οὐδέν, οὔτι βρώσιμον, οὐ χριστόν, οὐδὲ πιστόν, ἀλλὰ φαρμάκων χρεῖα κατεσκέλλοντο, πρὶν γ' ἐγὼ σφίσιγν ἔδειξα κράσεις ἠπίων ἀκεσμάτων, αἷς και ἀπάσαις ἐξαμύνονται νόσους». Ἀλλὰ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἰατρικὴ και μαντικὴ ἐνομιζοντο λίαν στενωῦς συνδεδεμένα, ὡς και ἐν μεταγενεστέροις οἱ ἰατροὶ μετά τῶν ἱερῶν θεραπόντων τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Οὕτω σημειοῖ ὁ Εὐστάθιος (εἰς Ἰλ. Α, 63)· «οἱ δὲ παλαιοὶ ἐν τῷ, ἄγε δὴ τινα μάντιν ἐρείομεν, φασὶ και ὅτι κοινὴ πῶς ἐστι τέχνη ἰατρικὴ και μαντικὴ. Μελάμπους οὖν και Πολύειδος ἀμφοτέροι ἐπ' ἀμφοῖν ἐνδοξοὶ ἐγένοντο, και Αἰσχύλος δὲ που, φασὶ, τὸν ἰατρὸν μάντιν ὀνομάζει» και Ἀχιλλεὺς δὲ ἰατρικῶς νοήσας τὰ κατὰ τὸν λοιμὸν μαντικῆς δεῖται». Παρ' Ὀμήρῳ οἱ ἰατροὶ συγκαταλέγονται μετά τῶν δημιουργῶν, ἦτοι τῶν διὰ τῆς ἐργασίας αὐτῶν ὠφελίμων τῷ δήμῳ ἀνδρῶν (Ὀδ. 382)· «τίς γὰρ δὴ ξεῖνον καλεῖ ἄλλοθεν αὐτὸς ἐπελθὸν ἄλλον γ' εἰ μὴ τῶν, οἱ δημοεργοὶ ἔασιν, μάντιν ἢ ἰητῆρα κακῶν, ἢ τέκτονα δούρων, ἢ και θέσπιν ἀοιδόν, ὃ κεν τέρπησιν ἀειδῶν; οὔτοι γὰρ κλητοὶ γε βροτῶν ἐπ' ἀκείρονα γαῖαν». Ὡς τοιοῦτοι ἀπήλαυον μεγάλης τιμῆς και ἡ ἀνάγκη αὐτῶν ἦν τόσοσν ζωηρῶς ἐπαισθητὴ, ὡστε και αὐτοὶ οἱ θεοὶ εἶχον ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου τὸν ἰατρὸν αὐτῶν, τὸν Παιόνα, ἰατρεύοντα αὐτοὺς τιτρωσχομένους. Οὕτως ὅτε ὁ θεὸς Ἄδης ἐτρώθη ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους και ἤτησε βοήθειαν ἐν Ὀλύμπῳ, ὁ Παιὼν ἐπέθηκεν

ἐπὶ τοῦ τραύματος αὐτοῦ ἀκεσωδύνοθι βοτάνας, δι' ὧν ἰατρεύθη ὡσαύτως ἐθεράπευσε καὶ τὸν τραυματισθέντα θεὸν τοῦ πολέμου (Ἰλ. Ε, 395)· «τλῆ δ' Αἰδῆς ἐν τοῖσι πελώριος ὠκὺν διστόν, εὐτέ μιν ωὗτός, υἱὸς Διὸς αἰγιόχοιο, ἐν πύλῳ ἐν νεκύεσσι βαλὼν ὀδύνησιν ἔδωκεν· αὐτὰρ ὁ βῆ πρὸς δῶμα Διὸς καὶ μακρὸν Ὀλυμπον, κῆρ ἀγέων, ὀδύνησι πεπαρμένος· αὐτὰρ διστὸς ὤμῳ ἐνὶ σπιβαρῷ ἠλήλατο, κῆδε δὲ θυμόν· τῷ δ' ἐπὶ Παιήων ὀδυνήφατα φάρμακα πάσων ἠέσατο· οὐ μὲν γάρ τι καταθνητὸς γ' ἐτέτυκτο» καὶ (Ε, 899) «Παιήον' ἀνώγει ἰήσασθαι· τῷ δ' ἐπὶ Παιήων, ὀδυνήφατα φάρμακα πάσων, ἠέσατ'· οὐ μὲν γάρ τι καταθνητὸς γ' ἐτέτυκτο». Ἦν δ' ἐν γένει ὁ Παίων οὗτος ἐπίσημος διὰ τὰς ἐν τῇ ἰατρικῇ γνώσεις καὶ τρόπον τινὰ ἐκπροσωπεῖ ταύτην, διότι λέγεται περὶ Αἰγυπτίων, ὀρυλουμένων ἐπὶ ἰατρικαῖς γνώσεσιν, ὅτι κατήγοντο ἐκ τοῦ γένους τοῦ Παίονος. Περὶ Αἰγύπτου λέγεται ἤδη παρ' Ὀμήρῳ (Ὀδ. Δ, 229) «τῇ πλεῖστα φέρει ζεῖδωρος ἄρουρα φάρμακα· πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά· ἰητρὸς δὲ ἕκαστος ἐπιστάμενος περὶ πάντων ἀνθρώπων· ἧ γὰρ Παίηονός εἰσι γενέθλης». Πάντως δὲ θεωρητέον τοῦτον παρ' Ὀμήρῳ ὡς θεότητα διάφορον τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ οὐχὶ ὡς ἐπίθετον τοῦ τελευταίου. Τοιαύτης ὑπολήψεως ἀπήλαυεν ὁ Παίων· τῆς αὐτῆς ὑπολήψεως, οὔσης ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προσωπικῆς, ἀπήλαυε καὶ ὁ Μαχάων, περὶ οὗ λέγεται ὅτι ἦν «ἰητρὸς ἀνὴρ πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων ἰούσ τ' ἐκτάμνειν ἐπὶ τ' ἥπια φάρμακα πάσσειν».

§ 3. Ὡς ἰατροὶ ἐπίσημοι ὀνομάζονται παρ' Ὀμήρῳ ὁ Ἀσκληπιὸς καὶ οἱ υἱοὶ τούτου Μαχάων καὶ Ποδαλείριος, οἱ ἐστράτευσαν κατὰ τῆς Τροίας. Ἄλλ' ὅτι ἦσαν καὶ πλείονες ἰατροὶ ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Ἑλλήνων, προκύπτει ἐκ τῆς Ἰλιάδος (Ν, 213), ἔνθα γίνεται λόγος ὅτι ὁ Ἰδομενεὺς «ἐπέτειλεν ἰητροῖς» ἐν πληθυντικῷ καὶ (Π, 25) ἔνθα γίνεται λόγος περὶ τῶν ἀνάκτων Διομήδους, Ὀδυσσεὺς καὶ Ἀγαμέμνωνος ὅτι ἐθεραπεύοντο ὑπὸ πολλῶν τοιούτων· «τοὺς μὲν τ' ἰητροὶ πολυφάρμακοι ἀμφιπέρονται ἔλκε' ἀκειόμενοι». Καὶ ὁ μὲν Ἀσκληπιὸς ἦν καθ' Ὀμηρὸν υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Κορωνίδος, θυγατρὸς τοῦ θεσσαλικοῦ

ἡγεμόνος Φλεγύου, καὶ αὐτὸς πιθανῶς βασιλεὺς τῆς Θεσσαλίας, διότι οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Μαχάων καὶ Ποδαλείριος μνημονεύονται ὡς ἡγεμόνες τῶν ἐκεῖθεν πολεμιστῶν. Τὸ γεγονός τοῦτο καὶ τὸ ἀποδιδόμενον αὐτῷ ἐπιθετὸν ἄμύμων (εὐγενής, ἐπίσημος) οὐδέποτε ἀποδιδόμενον τοῖς θεοῖς, ἔπεισε πολλούς, ὅπως νομίζωσιν ὅτι κατὰ τοὺς ὁμηρικούς ἐτι χρόνους ὁ Ἄσκληπιὸς ἐνομιζέτο οὐχὶ θεός, ἀλλ' ἄνθρωπος ἢ ἥρω, καὶ ἐπομένως ἱστορικὸν πράγματι πρόσωπον, οὗ ὁ βίος μεταγενεστέρως μόνον περιεβλήθη μυθικὸν πέπλον. Καλεῖται «ἰητὴρ ἄμύμων» (διάσημος), μαθὼν πολλὰ φάρμακα παρὰ Χείρωνος (Ἰλ. Δ', 218)· «ἐπ' ἄρ' ἤπια φάρμακα εἰδὼς πάσσε, τὰ οἱ ποτε πατρὶ φίλα φρονέων πόρε Χείρων», ὁ γνωστὸς Θεσσαλὸς Κένταυρος ὁ διδάξας τὴν ἰατρικὴν καὶ τὴν Ἀχιλλεῖα. Διὸ εὐρίσκομεν ἤδη παρ' Ὀμήρῳ τὸν Ἄσκληπιὸν σαφῶς χαρακτηριζόμενον ὡς ἰατρὸν ἀπλῶς, καὶ αὕτη ἡ δόξα διεδόθη μετὰ ταῦτα τοσοῦτον, ὥστε τὰ κατ' αὐτὸν ἀπετέλεσαν μίαν τῶν σπουδαιότερων ἀρχαίων παραδόσεων. Ὅτι δὲ ὁ Ἄσκληπιὸς ἀναφέρεται ὡς υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦτο στηρίζεται ἐπὶ τοῦ μύθου ὃς ἐποίει τὸν τελευταῖον θεὸν τῆς ἰατρικῆς καὶ ἦν ἄγνωστος τῷ Ὀμήρῳ. Περὶ δὲ τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Χείρωνος ἀναφέρει καὶ ὁ Πίνδαρος (Πυθ. Γ', 5), «οἶος ἐὼν θρέψεν ποτὲ τέκτονα νωδυνίας ἄμερος γυιαρκέος Ἄσκληπιόν, ἥρωα παντοδαπῶν ἄλκτῆρα νούσων».

§ 4. Ὡς υἱὸς τοῦ Ἄσκληπιοῦ, ἐπίσης δὲ ἐμπείρους τῆς ἰατρικῆς, ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος τὸν Μαχάωνα καὶ τὸν Ποδαλείριον, θρυληθέντας καὶ ὡς πρώτους χειρουργοὺς καὶ στρατιωτικούς ἰατρούς. Ἐκ τούτων ὁ Μαχάων ἦν ἡγεμὼν τῶν ἐκ Τρίκης, Ἰθώμης, καὶ Οἰχαλίας ἐκστρατευσάντων εἰς Τροίαν, ἦν δὲ καὶ ἰατρὸς ἐν τῷ Ἑλληνικῷ στρατῷ, ἐνθα ἰᾶται τὸν τρωθέντα Μενέλαον, ἀποσπῶν ἀπ' αὐτοῦ τὸ βέλος, ἐκμυζῶν τὸ αἷμα καὶ ἐπιπάσσων μαλακτικὰ ἢ παυσώδυνα φάρμακα, ἅπερ ὁ Χείρων εἶχε διδάξας τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἄσκληπιόν (Ἰλ. Δ', 213) «αὐτίκα δ' ἐκ ζωστῆρος ἀρηρότος ἔλκεν διστόν· τοῦ δ' ἐξελομένοιο πάλιν ἄγεν ὀξέες ὄγκοι· λῦσε δὲ οἱ ζωστῆρα παναΐολον, ἧδ' ὑπέρθε ζῶμά τε καὶ μίτρην, τὴν χαλκῆες κάμον ἄνδρες· αὐτάρ

ἐπεὶ ἶδεν ἔλκος, ὅθ' ἔμπεσε πικρὸς διστός, αἷμ' ἐκμυζήσας ἐπ' ἄρ' ἤπια φάρμακα εἰδὼς πάσσε, τὰ οἱ ποτε πατρὶ φίλα φρονέων πόρε Χείρων». Ἡ κρίσις τοῦ Διοδώρου, ὅτι ὁ Μαχάων ἕνεκα τῆς ἰατρικῆς τέχνης αὐτοῦ ἦν ἀπηλλαγμένος τοῦ μάχεσθαι, ἀντιφάσκει ἀντικρυσ πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο ἀναιρεῖται καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, διότι ἀναφέρεται ὡς ἠγαυόμενος τῶν ἐταίρων αὐτοῦ, ὅτε προσκαλεῖται πρὸς τὸν τρωθέντα Μενέλαον, ἀλλὰ καὶ τιτρώσκεται καὶ αὐτὸς τὸ στήθος διὰ βέλους ἐν τῷ ἀγῶνι (Ἰλ. Λ, 506). « Ἀλέξανδρος — παῦσεν ἀριστεύοντα Μαχάονα, ποιμένα λαῶν, ἰῶν τριγλώχινι βαλῶν κατὰ δεξιὸν ὤμον » καὶ (Ἰλ. Λ, 829), ἐνθα λέγει ὁ Εὐρύπυλος πρὸς τὸν Πάτροκλον, « ἀλλ' ἐμὲ μὲν σὺ σάωσον — μηροῦ δ' ἔκταμ' διστόν, ἀπ' αὐτοῦ δ' αἷμα κελαινὸν νίξ' ὕδατι λιαρῷ· ἐπὶ δ' ἤπια φάρμακα πάσσε ἐσθλά, τὰ σε προτί φασιν Ἀχιλλῆος δεδιδάχθαι, ὃν Χείρων ἐδίδαξε, δικαιοτάτος Κενταύρων· ἰητροὶ μὲν γάρ, Ποδαλεῖριος ἠδὲ Μαχάων, τὸν μὲν ἐνὶ κλισίῃσιν ὀλομαι, ἔλκος ἔχοντα, χρηίζοντα καὶ αὐτὸν ἀμύμονος ἰητῆρος κεῖσθαι· ὁ δ' ἐν πεδίῳ Ἰρώων μένει ὀξὺν Ἄρηα ». Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ποδαλεῖριος κοινῶς μετ' αὐτοῦ ἠγεῖτο τῶν Θεσσαλῶν εἰς Τροίαν καὶ ἀναφέρεται ἐπίσης ὡς ἰατρὸς ἐν τῷ ἐλληνικῷ στρατῷ μετέχων τῶν μαχῶν, ὡς ὁ ἀδελφός.

§ 5. Περὶ τοῦ μετέπειτα βίου αὐτῶν οὐδὲν λέγεται ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς ποιήμασιν· ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ περιπέτειαι αὐτῶν ἠδύναντο ἔχειν ἐπιρροὴν εἰς τὴν κατὰ τόπους ἀνάπτυξιν τῆς ἰατρικῆς, διὰ τοῦτο παρακολουθητέον αὐταῖς κατὰ τὸ δυνατόν ἐνταῦθα. Φαίνεται ὅτι οὗτοι καὶ μετὰ ταῦτα ἐξήσκησαν ἀμφοτέροι τὴν ἰατρικὴν καὶ διενείμαντο τὰ τῆς ἰατρικῆς ἔργα οὕτως, ὥστε ὁ Μαχάων ἐξήσκει τὴν χειρουργίαν, ὁ δὲ Ποδαλεῖριος κατ' ἐξοχὴν τὴν ἐσωτερικὴν ἰατρικὴν· διὸ καὶ παρὰ τισὶ Ῥωμαίοις παιηταῖς ἡ ἰατρικὴ ἐκλήθη μαχαονικὴ τέχνη, οἱ δὲ ἰατροὶ Μαχάονες. Ἐν τῇ Μικρᾷ Ἰλιάδι ἰατρεύει τὸν εἰς Τροίαν ἀπαχθέντα Φιλοκτήτην ὁ Μαχάων· κατὰ τὸν Διονύσιον ὁ Μαχάων ἀφείλεν ἀπὸ τῆς πληγῆς τὸ σεσηπὸς κρέας, ἐξέπλυνεν αὐτὴν δι' οἴνου καὶ ἐπέθηκε βό-